Т.О. Королюк, асп.

ФОМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТОНІКИ ЯК ШЛЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Розглянуто суперечливий процес формування інституціональної фінансової архітектоніки під впливом світової фінансової кризи.

The contradictory process of bases of institutional financial architectonic in considered under act of world financial crises.

Ключові слова: інституціональна архітектоніка, інституціональні зміни, фінансові інститути, фінансова криза, конкурентоспроможність.

Key words: institutional architectonic, institutional changes, financial institutes, financial crises, competitiveness.

Світова фінансова криза виявила вади в інституціональному середовищі функціонування фінансової системи та обумовила необхідність глибокої, докорінної її перебудови, трансформації ролі держави у фінансовій політиці країни. Деформації у фінансовому просторі викликають необхідність формування сучасної інституціональної фінансової архітектоніки, яка відповідатиме економічним викликам та забезпечить зростання конкурентоспроможності національної економіки. Адже, як відмічає Шаститко А.Е., збереження старої програми дій в рамках нового середовища приводить до відтворення нестабільності і непередбачених або недооцінених негативних наслідків для економічних агентів [1, с. 73].

Проте в економічній літературі дана проблема саме у такій постановці не знайшла свого повного відображення, а тому виникає потреба у подальшому дослідженні функціонування фінансової системи в інституціональному аспекті, взаємодії та впливу формальних і неформальних інститутів на якість фінансового розвитку. Саме інституціональна архітектоніка фінансового сектору визначає характер процесів, які у ньому протікають, відповідно, ефективність та конкурентоспроможність функціонування фінансових інститутів (банків, страхових компаній, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, лізингових компаній тощо) та економіки в цілому.

Акцентуємо увагу, що саме конфлікт між динамізмом фінансового розвитку (фінансових інновацій) та інерційністю інститутів (зокрема, законодавчої та нормативно-правової бази регулювання, ролі держави тощо) став однією із передумов кризових явищ у світовій фінансово-економічній системі, яка виявилася неспроможною їх подолати, тим більше спрогнозувати результат фінансових ризиків.

З метою адекватного висвітлення зазначеної проблеми визначимо сутність інституціональної архітектоніки, під якою слід розуміти фундаментальну структуру інститутів, яка складається з правил, норм, стереотипів, традицій, установ та інших соціальних утворень в їх співвідношеннях з суттю та загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи [2, с. 9]. Особливість інституціональної фінансової архітектоніки полягає у структуруванні фінансових інститутів, гармонійному

їх поєднанні у системі, забезпеченні оптимального співвідношення між фінансовим та нефінансовим секторами, а також дослідженні ролі держави у побудові інституційного середовища взаємодії фінансових інститутів, як формальних, так і неформальних.

На саміті двадцятки найрозвинутіших країн світу (G20) у 2008 р. були визначені основні принципи реформування міжнародних фінансових інститутів: зміцнення прозорості та підзвітності; міжнародної співпраці; зміцнення міжнародних фінансових інститутів; посилення надійного регулювання; підтримка чесності на фінансових ринках.

Проаналізуємо інституціональні фінансові зміни, які відбуваються сьогодні у світовому просторі. По-перше, фінанси у загальносвітовому масштабі перестали виконувати лише обслуговуючу роль стосовно виробничої сфери, в результаті глобалізації вони стали домінувати над економікою, визначати характер перебігу економічних процесів. А тому необхідно зорієнтувати розвиток фінансової системи в інвестиційно-інноваційному напрямку.

По-друге, англосаксонська (англо-американська) фінансова модель, яка орієнтується на пріоритет фондового ринку, (відповідно, по суті і є піраміда [3]), у кризовій ситуації виявилася не здатною до самовпорядкування, а тому постає питання щодо доцільності функціонування західноєвропейської, скандинавської або якісно нової фінансової моделі (наприклад, китайської). Для вітчизняної фінансової системи найбільш прийнятною є західноєвропейська модель. Так як досить багато людей потребує фінансової підтримки від держави, ця модель забезпечує достатні соціальні гарантії та стимулювання продуктивної діяльності [4].

По-третє, основоположні принципи, методи та інструменти регулювання фінансових інститутів виявилися недієздатними. Потребує удосконалення процес сек'юритизації, який зводиться до продажу активів банків через перетворення їх на цінні папери, які надалі розміщуються на ринку; хеджування ризиків з боку держави. Зокрема, сучасна світова фінансова спільнота повинна виробити інструменти попередження кризових явищ, розробити систему індикаторів, яка зможе сигналізувати про ймовірність виникнення фінансової кризи. На державному рівні необхідно законодавчо закріпити відповідальність рейтингових агентств за недостовірне оприлюднення інформації щодо діяльності фінансових інститутів.

По-четверте, у зв'язку з неможливістю протистояти негативному зовнішньому впливу внаслідок обмеженості своїх валютно-фінансових ресурсів національні держави поступово втрачають роль регуляторів світового ринку [5]. Так, світовий фінансовий ринок переміщує за місяць понад 3 трлн. дол. США із країни в країни, з яких 2 трлн. дол. США – гроші, що не контролюються державою чи іншими офіційними інститутами[6]. Натомість світові фінансові організації (МВФ, ВТО, Світовий банк) є наднаціональними інститутами транснаціонального капіталу та підконтрольні його інтересам.

Сьогодні відбувається відмова від однополярної орієнтації фінансового розвитку та переходу до багатополярної моделі (Китай, Індія). Докорінних змін потребує

міжнародна валютна система. Адже перетворення долара у міжнародну валюту без будь-яких зобов'язань і відповідальності, призвело до масштабних зловживань та шахрайства, залежності національних економік від американської політики. З цього приводу М. Швайка відмічає, що допоки не буде запроваджено комерційного механізму створення кредитних грошей, що базується на формуванні боргових зобов'язань у час реалізації товарів, не встановлено суворого контролю за емісією грошей, не буде світового порядку [7]. Вчений пропонує запровадити новий метод забезпечення достатнього зростання ліквідності, використовуючи вже відомі світовій практиці спеціальні права запозичення (СПЗ). І на противагу поглядам Пахомова Ю.[10], на його думку, МВФ міг би надавати СПЗ спеціально для підтримки економічного зростання в усьому світі, а також використовувати їх як світову валюту для розрахунків, що не допускає утворення „бульбашок" [7]. Крім того, нова світова валютно-фінансова система може бути заснована на регіональних валютах, зокрема, юані, російському рублі тощо.

Таким чином, необхідно створити міжнародну резервну валюту та Світовий центральний банк, який би здійснював контроль над нею. Серед вітчизняних вчених З.О. Луцишин також пропонує створити Єдиний Всесвітній Банк як інституційну основу глобальної фінансової архітектури та головної координуючої установи [8]. Проте зазначена проблема є предметом лише довгої полеміки, адже лідери світової валютної політики не готові відмовитися від використання існуючих монетаристських підходів.

Світова фінансова криза спричинила зміни у відносинах власності фінансових інститутів. Так, сьогодні практикується політика повної та часткової націоналізації фінансових інститутів, взяття обов'язків державою розрахуватися по зобов'язаннях банків перед своїми клієнтами, що не завжди є виправданим. Зростає роль центробанків у сфері регулювання діяльності банків, а, отже, і необхідність забезпечення його незалежності від політичних настроїв. Зміни інституціональної фінансової архітектоніки повинні полягати також у зростанні професіоналізації діяльності фінансових інститутів та держави, підготовці кадрів з оцінки ризиків та ризик-менеджменту.

Проте трансформація лише формальних інститутів (відносин власності, влади, інструментів регулювання, структури фінансових посередників, «правил гри») не здатна принести очікуваного позитивного ефекту, необхідні зміни неформальних фінансових інститутів: відновлення та зростання рівня довіри до глобального фінансового топ-менеджменту, інститутів фінансової посередницької діяльності; зменшення фінансових спекуляцій, подолання корупції, тінізації, бюрократизації, розриву між формальними та неформальними фінансовими інститутами; зміна способу мислення суспільства в цілому. Адже сьогодні зростає рівень фінансової злочинності, який гальмує якісний розвиток фінансової системи.

[10] На думку Пахомова Ю. та Пахомова С., нова світова фінансова архітектура була б ефективнішою, якби відмовилася функціонувати під егідою міжнародних організацій, таких як МВФ та Світовий Банк / Детальніше: [3].

Щодо економіки України, то вона є надто відкритою та вразливою. За оцінкою чутливості до макроекономічної нестабільності, із 73 країн, проаналізованих у травні 2008 року, Україна посіла друге місце серед найвразливіших держав та потрапила в десятку країн із найбільш високим ступенем фінансового ризику у світі [9]. Можна погодитися із Білорусом О., що ступінь відкритості національних економік повинен відповідати рівню розвитку банківської системи та якості функціонування інститутів внутрішнього регулювання [9].

Формуючи власне інституціональне фінансове середовище, Україна повинна проводити політику зменшення доларизації економіки; встановити певну критичну межу присутності іноземного капіталу у фінансовому секторі; удосконалити інфраструктуру, яка забезпечує здійснення фінансових операцій (стандарти обліку, аудиту та звітування, права власності тощо); захист споживачів фінансових послуг через зростання ефективності системи гарантування вкладів; підвищення довіри до всієї вітчизняної кредитної системи. Забезпечення здійснення перелічених заходів потребує розробки нових та удосконалення існуючих законів, нормативно-правових актів, які регулюють діяльність фінансових установ; завершення прийняття Стратегії розвитку фінансового сектора України до 2015 р. та Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [10].

Державна фінансова підтримка повинна надаватися лише стратегічно важливим фінансовим інститутам, а не усім проблемним банкам, до того ж з іноземним капіталом, в результаті – витрачені державні ресурси на рефінансування та рекапіталізацію «перетікають» в інші країни. Необхідно підвищити вимоги до статутного капіталу банків та небанківських установ з метою зменшення їхньої кількості на ринку та підвищення якості діяльності.

Адже, аналізуючи інституціональний розвиток фінансового сектору, можна побачити інтенсивні процеси трансформації у сфері інституційної структури (табл. 1).

Ми бачимо, що за останні роки кількість фінансових інститутів значно зросла, що стосується небанківських фінансових установ, то лише за останні п’ять років подвоїлася кількість недержавних пенсійних фондів, меншими темпами зросла кількість страхових компаній, кредитних спілок. Сьогодні у банківській системі відбуваються процеси злиття та поглинання, утворюються нові фінансові інститути. З метою стимулювання інвестиційної активності банків необхідно розвивати вітчизняний фондовий ринок, створити необхідне інституційне середовище розвитку спеціалізованих інвестиційних, іпотечних банків. Вдосконалення стандартів інформації, що підлягає обов’язковому оприлюдненню комерційними банками, підвищить прозорість їхньої діяльності.

Як показує практика, традиційний інститут банку не здатний виконувати деякі необхідні фінансово-посередницькі функції в умовах інноваційної економіки, відповідно посилюється роль небанківських фінансових інститутів, відбувається переплетіння їхньої діяльності щодо надання банківських, страхових, лізингових послуг. У кризових умовах часто виникає загроза дефіциту державного бюджету та невиплати пенсій, а

тому зростає роль недержавних пенсійних фондів. Однак з метою підвищення інституційної спроможності та ефективності роботи Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (ДКРРФПУ) та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України необхідно підвищити політичну та фінансову незалежність цього державного органу.

Таблиця 1. Динаміка кількості фінансових інститутів в Україні

Фінансові інститути	**Роки**								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Зареєстровані банки (на поч. року) Кількість діючих банків з них: з іноземним капіталом у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	195 153 22 7	189 152 21 6	182 157 20 7	179 158 19 7	181 160 19 7	186 165 23 9	193 170 35 13	198 175 47 17	199 185 53 17
Страхові компанії - Non-life - Life - З іноземним капіталом	328 - - -	338 - - -	357 327 30 -	387 342 45 59	398 348 50 58	411 356 55 66	446 381 65 78	469 397 72 87	473 403 72 -
Інститути спільного інвестування (на поч. року)	-	-	6	29	105	284	519	834	-
Кредитні спілки	-	-	-	610	723	764	800	829	821
Недержавні пенсійні фонди	-	-	-	-	54	79	96	110	109
Лізингові компанії Фінансовий лізинг	-	-	-	12	24	25	-	208	-
Факторингові компанії	-	-	7	11	25	29	-	47	-
Ломбарди	-	-	-	-	321	313	309	314	345

* - дані II-III кварталів 2009 р.

Джерело: [11; 12].

Отже, формування інституціональної фінансової архітектоніки включає трансформацію формальних інститутів (структури фінансових інститутів, законодавчого та нормативно-правовового поля діяльності, відносин власності, ролі держави та системі управління фінансовими ринками тощо) та неформальних обмежень, які впливають на поведінку суб'єктів фінансових відносин. Держава все ще не забезпечує ефективного функціонування національної економічної системи, а рамкові умови економічної діяльності (закони, процедури і норми) не виконують належним чином функції контролю за поведінкою суб'єктів господарювання. Нова інституціональна фінансова архітектоніка повинна гарантувати стабільність та стійкість розвитку світової економіки. А цього можна досягнути лише при зміні всієї системи інститутів, які забезпечують надійність світових фінансів.

Література:

1. Шаститко А.Е. Трансакционные издержки (содержание, оценка и взаимосвязь с проблемами трансформации) // Вопросы экономики. – 1997. - №7. – С. 73.

2. Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований / Под ред. д-ра экон. наук А.А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
3. Пахомов Ю. Глобальные истоки и вероятные последствия мирового финансового кризиса / Пахомов Ю., Пахомов С. // Економічний часопис-XXI. – 2008. - №11-12. – С. 8-12.
4. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. — К., 2006.
5. Современные тенденции развития мировой финансовой сферы [Електронний ресурс] // http://www.rseu.ru/Fin_issled/2000_N1/sovrtend_fin.htm
6. Allen R. Financial Crises and Recession in the Global Economy. Aldershot, 1994, p. 129.
7. Швайка М. Світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання // Економічний часопис-XXI. – 2008. - №11-12. – С.12-17.
8. Луцишин З.О. Сутність та тенденції розвитку світового фінансового середовища // Вісник НБУ. – 2001. –квітень. – С.47-50, с. 47.
9. Білорус О. Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму // Економічний часопис-XXI. – 2008. - №11-12. – С. 3-8.
10. Рекомендації щодо економічних та інституціональних реформ 2009. – К., квітень 2009, 122 с., с. 64-65 / [Електронний ресурс] www.undp.org.ua/files/ua_96333PolRec_Ukr.pdf
11. Офіційного сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України: www.dfp.gov.ua
12. Офіційний сайт Національного банку України: http://www.bank.gov.ua